

GENDER MADANIYATI: TUSHUNCHASI, MAZMUNI VA HUQUQIY JIHATLARI

Ismoilova Nozimaxon Ilyosbek qizi
IIV Andijon akademik litseyi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada gender madaniyati tushunchasi, uning mazmun-mohiyati hamda huquqiy jihatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Gender madaniyati jamiyatda ayollar va erkaklarning teng huquq va imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy, huquqiy va ma'naviy qadriyatlar majmui sifatida yoritib beriladi. Shuningdek, maqolada gender tengligi tamoyillarining shakllanishi, ularning milliy va xalqaro huquqiy asoslari hamda jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Gender madaniyatini rivojlantirishda huquqiy ong, huquqiy madaniyat, ta'lim tizimi hamda davlat siyosatining o'rni alohida ta'kidlanadi. Tadqiqot natijalari jamiyatda gender tengligini ta'minlash va huquqiy mexanizmlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: gender madaniyati, gender tengligi, huquqiy madaniyat, inson huquqlari, ayollar va erkaklar tengligi, gender siyosati, huquqiy kafolatlar, jamiyat taraqqiyoti, xalqaro huquq, milliy qonunchilik.

Аннотация: В данной статье научно анализируются понятие гендерной культуры, её сущность и правовые аспекты. Гендерная культура рассматривается как совокупность социальных, правовых и духовных ценностей, направленных на обеспечение равных прав и возможностей женщин и мужчин в обществе. Также в статье рассматриваются вопросы формирования принципов гендерного равенства, их национальные и международные правовые основы, а также их значение для развития общества. Особое внимание уделяется роли правового сознания, правовой культуры, системы образования и государственной политики в развитии гендерной культуры. Результаты исследования направлены на обеспечение гендерного равенства в обществе и совершенствование правовых механизмов.

Ключевые слова: гендерная культура, гендерное равенство, правовая культура, права человека, равенство женщин и мужчин, гендерная политика, правовые гарантии, развитие общества, международное право, национальное законодательство.

Abstract: This article provides a scientific analysis of the concept of gender culture, its essence, and its legal aspects. Gender culture is described as a set of social, legal, and moral values aimed at ensuring equal rights and opportunities for women and men in society. The article also examines the formation of gender equality principles, their national and international legal foundations, and their importance for societal development. Special attention is given to the role of legal awareness, legal culture, the education system, and state policy in the development of gender culture. The results of the

research contribute to ensuring gender equality in society and improving legal mechanisms.

Key words: *gender culture, gender equality, legal culture, human rights, equality of women and men, gender policy, legal guarantees, social development, international law, national legislation.*

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti va barqaror rivojlanishini ta'minlashda gender tengligi va gender madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Gender madaniyati jamiyatda ayollar va erkaklarning teng huquq hamda imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlaydigan ijtimoiy, huquqiy va ma'naviy qadriyatlar tizimi sifatida namoyon bo'ladi. Jamiyatda gender madaniyatining rivojlanishi inson huquqlarini ta'minlash, ijtimoiy adolatni qaror toptirish hamda demokratik huquqiy davlatni barpo etish jarayonida muhim omillardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida ham gender tengligini ta'minlash va ayollar hamda erkaklar uchun teng imkoniyatlar yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Xususan, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi[1] Qonun qabul qilinishi mamlakatimizda gender tengligini ta'minlashning huquqiy asoslarini mustahkamladi. Mazkur qonun jamiyat hayotining turli sohalarida ayollar va erkaklar tengligini ta'minlashga qaratilgan muhim huquqiy mexanizmlarni belgilab beradi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan bir qator farmon va qarorlar ham gender siyosatini takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Jumladan, 2019-yil 7-martdagi PF-5687-son Farmon[2] hamda 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida[3] ayollar huquqlarini himoya qilish, ularning jamiyatdagi faolligini oshirish va gender tengligini ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Bugungi kunda gender madaniyatini shakllantirish nafaqat huquqiy tizim, balki ta'lim, ijtimoiy muhit va madaniy qadriyatlar bilan ham uzviy bog'liqdir. Shu sababli gender tengligini ta'minlash, jamiyatda gender madaniyatini rivojlantirish hamda ushbu jarayonning huquqiy asoslarini o'rganish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi gender madaniyati tushunchasi, uning mazmun-mohiyati va huquqiy jihatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, shuningdek jamiyatda gender tengligini ta'minlashning muhim omillarini yoritib berishdan iborat.

Gender madaniyati jamiyatning ijtimoiy taraqqiyot darajasini ko'rsatadigan muhim ko'rsatkichlardan biridir. Ilmiy adabiyotlarda gender madaniyati ayollar va erkaklarning jamiyatdagi o'rni, huquq va majburiyatlari hamda ijtimoiy munosabatlarda tenglik tamoyillarini ifodalovchi madaniy va huquqiy qadriyatlar tizimi sifatida talqin qilinadi.

Olimlar tomonidan gender tushunchasi turli jihatdan o'rganilgan. Masalan, ingliz olimasi Ann Oakley o'zining "Sex, Gender and Society" asarida genderni biologik farqlardan ko'ra ko'proq ijtimoiy va madaniy omillar bilan bog'liq tushuncha sifatida izohlaydi. Uning fikricha, jamiyatda ayol va erkak rollari ko'pincha an'analar va

stereotiplar asosida shakllanadi[4]. Shu sababli gender madaniyatini rivojlantirish jamiyatda teng imkoniyatlar yaratishga xizmat qiladi.

Shuningdek, amerikalik tadqiqotchi Judith Butler gender masalasini chuqur falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilgan. U “Gender Trouble” asarida gender rollari jamiyat tomonidan shakllantirilishini ta’kidlaydi[4]. Bu esa gender tengligi masalasi nafaqat huquqiy, balki madaniy va ijtimoiy jarayonlar bilan ham chambarchas bog’liqligini ko’rsatadi.

O’zbek olimlari ham gender masalalarini keng tadqiq qilganlar. Jumladan, M. Quronov va N. Jo’rayevning ijtimoiy tadqiqotlarida gender tengligi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida ko’rsatiladi. Ularning fikricha, jamiyatda gender madaniyatini shakllantirish uchun avvalo huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirish zarur.

Gender madaniyatining shakllanishida ta’lim tizimi muhim rol o’ynaydi. Pedagog olim Sh. Qurbonovning tadqiqotlarida ta’lim jarayonida gender tengligi tamoyillarini shakllantirish yoshlarning dunyoqarashi va ijtimoiy faolligini oshirishi ta’kidlanadi[5]. Masalan, maktab va oliy ta’lim muassasalarida o’g’il va qiz bolalarga teng ta’lim imkoniyatlarini yaratish jamiyatda gender madaniyatining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Gender tengligi masalasi xalqaro huquqiy hujjatlarda ham muhim o’rin egallaydi. Xususan, 1979-yilda qabul qilingan Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to’g’risidagi Konvensiya (CEDAW)[6] gender tengligini ta’minlashga qaratilgan eng muhim xalqaro hujjatlardan biridir. Ushbu hujjat ayollar huquqlarini himoya qilish va ularning jamiyatdagi rolini oshirishga xizmat qiladi.

O’zbekiston Respublikasida ham gender tengligini ta’minlash bo’yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to’g’risida”gi Qonun gender tengligini ta’minlashning huquqiy asoslarini belgilab berdi. Mazkur qonun mehnat, ta’lim, siyosat va boshqa sohalarida ayollar hamda erkaklar uchun teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan.

Misol sifatida aytish mumkinki, so’nggi yillarda O’zbekistonda ayollarning siyosiy faolligi sezilarli darajada oshdi. Masalan, Oliy Majlis Qonunchilik palatasida ayol deputatlar ulushi ortib bormoqda. Bu esa gender tengligini ta’minlash borasida olib borilayotgan davlat siyosatining samarali natijalaridan biridir.

Bundan tashqari, mehnat bozorida ham gender tengligini ta’minlash muhim ahamiyatga ega. Masalan, ilgari ayrim kasblar faqat erkaklar uchun mos deb hisoblangan bo’lsa, hozirgi kunda ayollar ham ilm-fan, texnologiya, siyosat va biznes sohalarida faol ishtirok etmoqda. Bu esa gender madaniyatining jamiyatda asta-sekin rivojlanib borayotganini ko’rsatadi. Shunday qilib, gender madaniyati jamiyatda ijtimoiy adolat, tenglik va inson huquqlarini ta’minlashga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy-huquqiy institut hisoblanadi. Uni rivojlantirishda huquqiy tizim, ta’lim, ommaviy axborot vositalari hamda jamiyatning madaniy qadriyatlari muhim rol o’ynaydi.

Tadqiqot natijalariga ko’ra, gender madaniyati jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Gender madaniyati ayollar va erkaklarning teng huquq hamda imkoniyatlarga ega bo’lishini ta’minlashga qaratilgan ijtimoiy, huquqiy va ma’naviy qadriyatlar tizimi sifatida namoyon bo’ladi. Jamiyatda gender madaniyatining rivojlanishi

inson huquqlarini ta'minlash, ijtimoiy adolatni qaror toptirish hamda demokratik huquqiy davlatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, gender tengligini ta'minlash nafaqat huquqiy hujjatlar bilan, balki jamiyatning umumiy madaniy darajasi, ta'lim tizimi va huquqiy ong bilan ham uzviy bog'liqdir. Shu bois gender madaniyatini shakllantirish jarayonida ta'lim muassasalari, davlat organlari hamda fuqarolik jamiyati institutlari hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida gender tengligini ta'minlash bo'yicha qabul qilingan qonunlar, Prezident farmon va qarorlari ushbu sohada mustahkam huquqiy asos yaratmoqda. Xususan, ayollar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar yaratish, ayollarning jamiyat va davlat boshqaruvidagi faolligini oshirish, ularning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Shu bilan birga, jamiyatda gender madaniyatini yanada rivojlantirish uchun quyidagi masalalarga alohida e'tibor qaratish zarur:

- aholining huquqiy ong va huquqiy madaniyatini oshirish;
- ta'lim tizimida gender tengligi tamoyillarini keng targ'ib qilish;
- ayollar va erkaklar uchun teng mehnat va ta'lim imkoniyatlarini yaratish;
- gender tengligi bo'yicha xalqaro tajribalarni o'rganish va amaliyotga joriy etish.

Xulosa qilib aytganda, gender madaniyatini rivojlantirish jamiyatda barqaror taraqqiyot, ijtimoiy adolat va inson huquqlarini ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. 2019-yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 7-martdagi PF-5687-son Farmoni – xotin-qizlar huquqlarini himoya qilish va ularning jamiyatdagi rolini oshirish to'g'risida.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
5. CEDAW – Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to'g'risidagi Konvensiya. 1979.
6. Oakley A. Sex, Gender and Society. – London, 1972.
7. Butler J. Gender Trouble. – New York, 1990.
8. Quronov M. Ijtimoiy taraqqiyot va gender tengligi. – Toshkent.
9. Jo'rayev N. Jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy siyosat. – Toshkent.